

TÜRKİYE’NİN PETROL MACERASI -III-

Şenol YANMAZ
Petrol Platformu Derneği

Batman’da kurulan rafineriyle birlikte üretime başlayan Raman ve Garzan sahalarının ardından Türkiye uluslararası petrol arama firmalarının dikkatini çekmeye başladı. Bu ihtiyaç göz önünde tutularak 1954 yılında, Türk Devleti adına arama yapmak konusunda yabancı firmalara izin veren ve teşvik eden 6326 Sayılı Petrol Kanunu kabul edildi. Yasanın esas hazırlayanı o dönem dünya petrol camiasının çok iyi tanıdığı Amerikalı avukat ve petrol jeoloğu Max W. Ball idi. 1955 yılı geldiğinde ülkemizde petrol aramaları için gerekli asgari zemin oluşturulmuştu. Kanun, rafineri, ulusal arama şirketi ve uluslararası firmaların petrol hakkı sahibi olabilme imkanı vermiştir.

Raman ve Garzan üretim sahaları geliştirilirken o dönem TPAO çalışanları arasında bir tartışma başlamıştı. Yüzey jeolojisi verilerine dayanarak kimileri Batman’ın kuzeyinde daha hafif bir petrol yapısı olacağını savunurken diğerleri bunu reddediyordu. Tuhaf olan, genellikle yurt dışında eğitim almış olan bu kimselerin Amerikan ve İsviçre ekolü diye ayrılmış olması ve siyasal görüşlerinin de dönemin mevcut partilerinin çatışmasını yansıtmaması nedeniyle birbirlerinin söylediklerini teknik değil siyasi olarak değerlendirmeleri idi. Özellikle bir jeolog raporlarında ısrarla Raman’ın 60-70 km çapındaki bir alanda kuzeye doğru daha hafif, kaliteli bir petrol yapısı olması ihtimalini vurgularken kendi ekolü iktidarda olmadığından dinleyen olmamıştı. 1960’ların başında Mobil firması Batman’ın kuzeyinde arama ruhsatı aldı ve Şelmo sahasında arama çalışmalarına başladı. 1964’te Şelmo-1 kuyusunda başarı sağlandı. 37 API (Gravite- saflık derecesi) olan bu petrol, Türkiye’nin bugüne kadarki en büyük üretimi olan günlük 10.000 varillik bir artezyen kuyu idi. Bunun ne büyük bir üretim olduğunu anlamak için bugün Türkiye’nin günlük toplam üretiminin 35.000 varil civarında olduğunu belirtmek yeterlidir. Tam olarak yukarıda bahsettiğimiz Kahramanmaraşlı jeoloğun tarif ettiği yerde! Kısmet bir yana böylesine önemli ve teknik konularda politik yaklaşım ve uygulamaların ne denli zararlı olabileceğine ilginç bir örnektir. Mobil firması 1996 yılına kadar Şelmo üretim sahasından çok büyük miktarda üretim yaptı.

Şelmo sahasının keşfini müteakip hem TPAO hem de diğer uluslararası arama şirketleri Türkiye’deki petrol potansiyeline umutlu yaklaşımlarla daha fazla ilgi göstermeye başladılar.

1960'ların sonunda Adıyaman ve Nemrut Dağı çevresinde yoğunlaşan TPAO yaptığı sondajlarda maalesef başarı elde edemeyip aramalarını durduğunda petrol konusunda ilgili ilk ciddi spekülasyon ortaya çıktı. Bir grup akademisyen ve siyasi TPAO aleyhine dava açtılar. Özetle, davalarında şu iddiayı dile getiriyorlardı: "TPAO çok önemli bulgulara rağmen iyi niyetli olmaksızın aramalarında başarılı olmadığından ve muhtemelen bu ruhsatlar yabancı petrol şirketlerine peşkeş çekileceğinden ülke menfaati hilafına davranmıştır." Bu ilginç davanın sonrasında TPAO aynı bölgede aramalarına devam etti. Nihayet uzun uğraşlar ve büyük masraflardan sonra Adıyaman Kahta'da Nemrut Dağı eteklerinde Karakuş sahasında önemli bir petrol rezervi keşfetti. Şu anda dahi TPAO'nun en büyük ve kaliteli petrol üretiminin yapıldığı Karakuş Sahası çevresinde, Çemberlitaş ve Cendere sahalarıyla üretimine devam etmektedir.

Üçüncü önemli keşif bölgesi Diyarbakır olmuştur. 1980'lerin başından itibaren Diyarbakır çevresindeki ruhsatlarında arama çalışmaları yapan Shell firması 1980'lerin ortasından itibaren başarı elde etmiştir. Devam eden arama sondajlarıyla geliştirilen ve ilave keşifler yapılan Katin, Barbeş, Kurkan, Piyanko, Beykan ve Silvan civarında Karaali sahalarıyla Diyarbakır çevresini ciddi üretim alanı haline getiren Shell, 1995 yılında Perenco firmasına bu sahalarını satmak suretiyle Türkiye'den çekilmiştir. Eski Shell şimdi Perenco olan firma bugün TPAO'nun yaklaşık günlük 30.000 varil üretiminin ardından günlük yaklaşık 13.000 varillik üretimiyle Türkiye'nin ikinci büyük üretimine sahiptir.

1996 yılında Marmara denizinde TPAO'nun keşfini yaptığı Silivri doğalgaz sahası ve 2000-2001 yıllarında TPAO – Amity Oil ve Thrace Basin Gas firmalarının Trakya'daki doğalgaz keşiflerinin dışında dikkat çekici bir gaz ve petrol keşfi yoktur.

Genel hatlarıyla ifadeye çalıştığımız Türkiye'deki petrol arama çalışmalarının tarihçesinin ardından belki daha popüler olan bir konuyu açıklığa kavuşturmaya çalışmakta fayda vardır: Genel olarak ve özel olarak Türkiye'de petrol araması nasıl yapılır?

Petrol Nasıl Aranır?

Hemen bütün dünyada ve Türkiye'de yöntem olarak ve teknoloji olarak bilinen son teknikler uygulanır. Özellikle uluslararası petrol arama şirketlerinin global tecrübeleri ve çalışmaları

ile eş zamanlı uygulamalar, teknolojiler Türkiye’de de kendini çok kısa sürede göstermektedir. İlk yazımızda belirttiğimiz gibi dünya arama teknolojilerinde geriye doğru bakıldığında çok süratli bir gelişme kaydedilememiştir. Bunun belki bir miktar istisnası son 15 yıl içerisinde derin sulardaki arama faaliyetlerine ilişkin gelişmelerdir. Kuzey denizinde, Brezilya ve Batı Afrika açık sularında binlerce metre su derinliğinin altındaki toprak yapısında gerçekleştirilen sondajlar da esasen aynı sondaj teknolojisinin bilgisayar teknolojisindeki gelişmelerden yararlanılarak uygulanmasından ibarettir. Ülkemizde de çağdaş arama teknolojisinin aynıyla tatbik edildiğini söylemek suretiyle ham petrol ve doğalgaz araması konusunda herhangi bir teknolojik eksikliğimiz olmadığını belirtmiş olalım. Teknolojiden maada idari ve mali yöntemler açısından da uluslararası kuralların geçerli olduğu bir arama mevzuatına sahibiz (vergi ve teşvikler konusunda her ülkede farklılıklar bulunabilir). Bu açıdan ülkemizde petrol aramasının nasıl yapıldığını anlattığımızda işin uluslararası boyutu da kapsanmış olacaktır.

Türkiye’de petrol ve her türlü hidrokarbon kaynaklarının tamamı Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne aittir. Devletimiz bu kaynaklarını iki araçla değerlendirmek konusunda kararlı bir tutum sergilemektedir. İlki, bizatihi devlet kuruluşları eliyle aramacılık faaliyetlerini yürütmek. 1954 yılına kadar MTA ve sonrasında Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı. İkincisi, Devletimizin verdiği belli süreli arama ve üretim imtiyazlarıyla yerli-yabancı özel firmalara kendi kontrol ve düzenlemelerine dayanarak petrol kaynaklarının değerlendirilmesine olanak sağlamak. Hem kendi kuruluşu olan TPAO hem de diğer özel arama firmalarının tamamı 6326 sayılı Petrol Kanunu ve bu Kanunda işaret edilen diğer kurum ve kuruluşlar eliyle kontrol altında olarak çalışabilirler. Bu amaçla 1973 yılına kadar adı Petrol Dairesi reisliği olan ve sonrasında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’na bağlı olan Petrol İşleri Genel Müdürlüğü tam yetkili kılınmıştır. Petrol Kanununda belirtilen ana çerçeve ve Tüzüğüün öngördüğü şartlara uyan özel arama firmaları ve kendi kuruluş kanunundan görev alan TPAO ülkemizin petrol potansiyelini arayıp, tespit edip, geliştirmek ve satmak konusunda faaliyet gösterebilirler.

Petrol İşleri Genel Müdürlüğü (PIGM) mevcut Kanuna göre Türkiye’yi kara ve deniz bölgeleri olarak ayırmak suretiyle ruhsat bölgelerine bölmüş bulunmaktadır. 18 Ruhsat bölgesinin içinde de tümüyle kendi iradesine dayanarak arama ruhsatnameleri belirlemiş bulunmaktadır. Türkiye’de kayıtlı tüm arama firmaları, terimsel ifadesiyle petrol hakkı sahibi

firmalar, bu arama ruhsatları için PİGM'ne, karalarda 4 yıl ve denizlerde 5 yıl süreyle arama faaliyetinde bulunmak üzere müracaat ederler. Müracaatlarında bahse konu ruhsat sahası için ne tür program uygulayacaklarını, hangi yıl ne tür bir faaliyet göstereceklerini, ne kadar tutarlı bir yatırım yapacaklarını, yapacakları yatırımın mali kaynağının ne şekilde olacağını belirtirler ve taahhüt ederler. PİGM bu taahhütlerin yıllık olarak –olağanüstü şartlar ve gelişmeler hariç olarak- ne kadarının gerçekleştirildiğini sıkı sıkı takip etmek ödev ve yetkisini kendinde taşır. Aynı arama ruhsatına yapılmış birden fazla müracaat olabilir. Bu durumda yine mevzuatta belirtilen kriterlere göre değerlendirme yapmak suretiyle ve Enerji Bakanının onayı ile uygun bulunan firmaya bahusus ruhsat kanuni süresi içinde geçerli olmak üzere tahsis edilir. Bir arama ruhsatı elde eden firma, resmi gazetede yayınlanan “petrol hakkına müteallik karar” o ruhsat üzerindeki tek arayıcı durumuna girer. Ruhsat terk edilmedikçe ya da belli koşullarda PİGM tarafından düşürülmedikçe petrol arama yapma yetkisi ve bundan doğan bütün haklar ruhsat sahibine aittir. Bu bir tek firma olabileceği gibi farklı oranlardaki hisselerle sahip birkaç firmanın oluşturduğu bir ortaklık da olabilir. Petrol hakkı sahibi aynı ruhsata ruhsat süresi dolmadan ortak alabilir ya da hisseleri değiştirebilir meğer ki PİGM tarafından kabul ve ilan edilsin.

İlgili ruhsat sahasında çalışmalara başlayacak olan bu petrol hakkı sahipleri tüm kurum ve kuruluşlara karşı bir ortağı operatör olarak tayin ederler ki muhaberatı kolaylaştırır, kurum ve şahıs, kurum ve kuruluşlar yetkili ve sorumlu olarak operatörü muhatap kabul eder. Petrol hakkı sahibi aşağıda detaylandırmaya çalışacağımız işlemler yoluyla arama işlemlerini başarıyla tamamlamaya ve ekonomik miktarda keşif yapmak suretiyle ülkemiz yer altı kaynaklarının değerlendirilmesine, ticari faaliyette bulunan bir firma olarak da kazanç elde etmeye çalışır. Ana başlıklar itibariyle bu faaliyetler jeolojik çalışmalar, jeofizik etütler, sismik veri toplanması ve nihayet arama sondajı gerçekleştirilmesi diye ifadelendirilebilir.

Aramacı ilgili ruhsat sahasındaki jeolojik yapıyı petrol oluşumu açısından değerlendirebilmek için jeoloji haritalarına, ilgili raporlara, komşu ruhsatlara ilişkin verilere benzer yapısal özelliği olan başka yerlerdeki bilgilere müracaat eder. Arazide çalışmalar, ölçümler yapar, numuneler alıp analizler yaptırır. İlk adımda aranılan cevap, petrolün oluşumu açısından yeterli olgunlaşmayı sağlayacak bir jeolojik yapının var olup olmadığıdır. Aranılan yapının yerin altında nasıl bir durumda olduğu, benzer jeolojik özellikler sunan yapısal katmanlar ve onların durumu, ana kayanın varlığı gibi konular bilinen son veriler ışığında değerlendirilir.

Sonuçta jeolojik yapının bir ana kayayı işaret etmesi sonraki adımların atılabilmesi için gerekli bir ön şart gibidir. Jeolojik verilerin olumlu yönlendirmeleri olduğu takdirde arama faaliyeti sürecektir.

Jeolojinin gösterdiklerini petrol açısından hem biraz daha doğrulamak hem de yapısal ilişkileri ortaya çıkarmak açısından ikinci adım jeofizik çalışmadır.